

Emilia Jasińska

Katedra Kryminalistyki Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski

KONTROWERSJE DOTYCZĄCE KLAUZULI SUMIENIA W KONTEKŚCIE PRZERYWANIA CIĄŻY – STUDIUM PRZYPADKU

**Controversies regarding the conscience clause
in the context of termination of pregnancy – a case study**

Wprowadzenie

Wątkiem nieustannie budzącym temat żywych dyskusji i dzielącym środowisko medyczne jest kwestia klauzuli sumienia, gwarantująca prawo skorzystania ze sprzeciwu wobec przeprowadzenia zabiegów medycznych, których skutek koliduje z osobistymi przekonaniem lekarza. Niniejsze opracowanie opisuje głośną sprawę dostępności do legalności świadczeń medycznych przerywania ciąży.

Znamienny jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 12/14 z 2015 r., stanowiący o gwarancji wolności sumienia i wyznania, która wynika wprost z art. 53 konstytucji. W kolejnych latach pomimo krytyki tego wyroku nie wypracowano rozwiązań, które jednolicie, z poszanowaniem prawa powołania się na klauzulę sumienia medyka oraz bezpieczeństwa pacjenta, umożliwiłyby skuteczne realizowanie świadczeń medycznych. W obecnym reżimie prawnym ustawodawca nie obarcza żadnej jednostki obowiązkiem wskazania podmiotu, który nie zgłosił klauzuli sumienia i wyraża możliwość wykonania świadczenia medycznego – aborcji.

W artykule przedstawiono studium przypadku odmowy wskazania przez prof. Bogdana Chazana innej placówki, która umożliwiłaby uzyskanie pomocy medycznej w zabiegu przerywania ciąży. Celem niniejszej pracy jest przeanalizowanie przedmiotu „klauzuli sumienia” na tle zaistniałej sprawy, dotyczącej dziecka narodzonego z poważnymi wadami rozwojowymi. Dla ogółu społeczeństwa bowiem ważna powinna być znajomość podstaw prawnych „klauzuli sumienia”, jej zakresu oraz konsekwencji wynikających z powołania się na nią przez personel medyczny.

Stan faktyczny

W kwietniu 2014 r. do szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie, popularnie określanego jako „szpital na Madalińskiego”, zgłasza się młode małżeństwo. Pani Agnieszka (38 lat) była wówczas w piątym miesiącu ciąży (dzięki zabiegowi in vitro). Pacjentka, która leczyła się immunologicznie, starała się przez 13 lat o dziecko i przeżyła uprzednio trzy poronienia. W poprzedniej ciąży po 20 tygodniach u pacjentki niebezpiecznemu skróceniu uległa szyjka macicy, tworząc sytuację zagrożenia poronieniem. W celu uratowania dziecka (zapobieżenia poronieniu) założono jej szew okalający szyjkę macicy. Mimo zabiegu dziecko zmarło po porodzie. Przed podjęciem ostatniej próby zabiegu in vitro małżeństwo poddało się badaniom kariotypu. Wyniki tego badania wyszły pozytywnie.

Prowadzenia dalszej ciąży podjął się dr Maciej Gawlak, ordynator patologii ciąży w szpitalu im. Świętej Rodziny w Warszawie. Podjął decyzję o profilaktycznym założeniu szwu zabezpieczającego szyjkę macicy podobnie jak w poprzedniej ciąży. W zleconym badaniu USG ciąży w 22 tygodniu stwierdzono podejrzenie patologii płodu objawiające się nieprawidłową budową jego główki. Wsunięto podejrzenie wodogłowa i wady rozwojowej w obrębie twarzoczaszki. W aktualnym stanie wiedzy stwierdzone choroby rozwojowe nie są wyleczalne, często powodują śmierć nowo narodzonego dziecka po urodzeniu. W zaistniałej sytuacji dr Gawlak zlecił konsultację u specjalistów w dziedzinie ultrasonografii, którzy potwierdzili dotychczasowe rozpoznanie patologii płodu. Mimo wnikliwego przeanalizowania dotychczasowego przebiegu ciąży nie stwierdzono przyczyny tej patologii. Lekarz prowadzący ciążę poinformował rodziców o zaistniałej sytuacji, zaznaczając, że z dużym prawdopodobieństwem dziecko urodzi się z wadą nieuleczalną, a jeżeli przeżyje poród, procesy życiowe będą musiały być sztucznie podtrzymywane.

Po uzgodnieniu z pacjentką przewieziono ją środkiem transportu medycznego do Instytutu Matki i Dziecka, gdzie wykonano pogłębienie diagnostyki z oceną w rezonansie magnetycznym i ponownym USG. W wyniku przeprowadzonych badań i konsultacji potwierdzono dotychczasowe rozpoznanie. Wadę płodu opisano jako uszkodzenie czaszki pod postacią braku ciągłości kości głowy w części potylicznej, co równa się z brakiem rozwoju prawidłowego głowy. Pacjentce ze szczegółami przedstawiono zakres wady płodu z dalszą prognozą nieuleczalności tej jednostki chorobowej. W podjętym dalszym procesie terapeutycznym otoczono pacjentkę opieką psychologiczną. Następnie poinformowano ją o możliwości oraz prawnych aspektach usunięcia patologicznej ciąży lub podjęcia decyzji o porodzie naturalnym. Wybór pozostawiono pacjentce bez polecenia którejkolwiek opcji, bez nacisku, do jej swobodnej oceny w dogodnym czasie. Po przemyśleniu pacjentka podjęła samodzielnie decyzję o aborcji płodu metodą wywołania

farmakologicznego przedwczesnego porodu, informując o swojej woli lekarza prowadzącego. Urzędowo została poinformowana, że decyzję aborcyjną musi zaakceptować lekarska komisja etyczna. Pacjentkę przewieziono z powrotem do szpitala przy Madalińskiego w celu wdrożenia dalszych procedur leczenia. Dr Gawlak po zapoznaniu się z dotychczasowym przebiegiem diagnostyki oraz po poinformowaniu dyrektora szpitala im. Świętej Rodziny prof. Chazana zarekomendował pacjentce zalecany sposób wykonania aborcji w sposób naturalny. Zaproponował mianowicie odstawienie leków podtrzymujących ciążę, zasugerował zdjęcie szwu z szyjki macicy i oczekiwanie na naturalny przedwczesny poród. Dalsze decyzje co do postępowania zostały odroczone w czasie przez dyrektora szpitala prof. Chazana w związku z wypisem pacjentki do domu w celu zaplanowania w najbliższym czasie dalszej diagnostyki, w tym genetycznej obojga rodziców, i oceny prawnej możliwości postępowania aborcyjnego lub próby urodzenia dziecka w naturze. Przeciągnięcie decyzji o aborcji pacjentka odebrała jako negatywne nastawienie do tego zabiegu ze strony dyrektora szpitala, co wzbudziło w niej sprzeciw w stosunku do przedstawionej argumentacji dyrektora, opowiadającego się za możliwością urodzenia dziecka i oczekiwaniem na dalszy tok wydarzeń.

Gdy zbliżał się koniec 24 tygodnia ciąży, na spotkaniu dyrektora szpitala, lekarza prowadzącego i pacjentki przedstawiono zaproponowaną przez prof. Chazana opcję urodzenia dziecka w terminie naturalnym i ewentualną pomoc w umieszczeniu noworodka w hospicjum lub oddaniu do adopcji, jeśli pozwoliłby na to stan jego zdrowia. Lekarz prowadzący uspokajał pacjentkę, że jeżeli prof. Chazan nie wyrazi zgody na aborcję, zabieg ten można będzie wykonać w innym ośrodku medycznym wskazanym przez placówkę zajmującą się ciążą.

W czasie ponownego spotkania, po upływie dwóch dni, pacjentka, będąc sam na sam z profesorem, wyraziła stanowczą decyzję potwierdzającą zgodę na poddanie się aborcji w jak najkrótszym czasie. Podczas rozmowy dyrektor nie zaaprobował decyzji pacjentki i wręczył jej pisemny dokument o treści: „nie mogę wyrazić zgody na wykonanie aborcji u pani dziecka w szpitalu im. Świętej Rodziny ze względu na konflikt sumienia”¹, nie wskazując innej placówki medycznej, gdzie taki zabieg mogłaby wykonać.

W dalszym postępowaniu pacjentka została skierowana przez lekarza prowadzącego dr. Macieja Gawlaka do Szpitala Bielańskiego, gdzie po analizie sytuacji zdrowotnej odmówiono jej aborcji z powodów prawnych – przepisu za-

¹ E. Siedlecka, *Prokuratura umarza sprawę prof. Chazana*, https://wyborcza.pl/1,76842,17845866,Prokuratura_umarza_sprawę_prof_Chazana.html (dostęp 14.10.2020).

braniającego wykonania zabiegu po terminie określonym w przepisach prawa. Poinformowano ją, że dopuszczalny termin minął pięć dni temu². Niezadowolona pacjentka uznała, że postępowanie prof. Chazana było nieprofesjonalne, i złożyła skargę do kancelarii Urzędu m.st. Warszawy³.

W danej sytuacji ciążę utrzymano, poród nastąpił przez cięcie cesarskie w 35 tygodniu ciąży (30 czerwca 2014 r.) w Szpitalu Bielańskim. Syn urodził się z wodogłowie, niezdolny do samodzielnego życia⁴. Zastosowano opiekę paliatywną, w tym leczenie morfiną uśmierzającą ból. Dziecko zmarło 9 lipca 2014 r. z powodu wady wrodzonej⁵.

Legalność zabiegu aborcyjnego

Zabieg aborcji „jest to procedura medyczna, w wyniku której dochodzi do zamierzonego zniszczenia zarodka lub płodu”⁶. „Zarodek czy płód ludzki jest potencjałem bycia człowiekiem, ale człowiek (jako osoba) to coś (ktoś) dużo więcej niż potencjał”⁷. W różnych krajach legalność dopuszczania takich zabiegów jest traktowana odmiennie, zależnie od cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa, wiedzy naukowej, kultury i zasad wiary, określanych w przeważającej religii danego regionu. Wpływ na prawo aborcyjne ma także rozwój farmakologii oraz środków medycznych, w tym dostępność społeczeństw do preparatów antykoncepcyjnych, które pomagają planować rodzinę lub zapobiegać nieplanowanej ciąży. „Wielu ludzi uznaje aborcję za zło, którego należy za wszelką cenę unikać, a jednocześnie uważa, że powinna być ona legalna. (...) Jakkolwiek aborcja jest złem, państwo nie ma moralnego prawa jej zakazywać, gdyż jest to kwestia sumienia, w którą władzom publicznym z zasady ingerować nie wolno”⁸.

² <https://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

³ M. Rigamonti, *Teksty roku: Klauzula okrucieństwa*, <https://www.wprost.pl/486609/teksty-roku-klauzula-okrucienstwa.html> (dostęp 14.10.2020).

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%22ENG%22%2C%22appno%22:%2267171/17%22%2C%22documentcollectionid%22:%22COMMUNICATEDCASES%22%2C%22itemid%22:%22001-201485%22%7D> (dostęp 14.10.2020).

⁵ M. Rigamonti, *Rodzice dziecka, którym prof. Chazan odmówił aborcji: Po urodzeniu lekarze bali nam się je pokazać*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/878315,rodzice-dziecka-ktorym-prof-chazan-odmowil-aborcji-po-urodzeniu-lekarze-bali-nam-sie-je-pokazac.html> (dostęp 14.10.2020).

⁶ B. Chazan, *Medyczne i prawne aspekty aborcji*, w: D. Franków, *Aborcja w ujęciu prawa, medycyny i psychologii. Materiały z konferencji naukowej, Akademia Podlaska, 10–11 grudnia 2004*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005, s. 65.

⁷ J. Bartel, A. Steczyńska, *Dlaczego aborcja jest dopuszczalna*, Grupa Dyskusyjna „Wolna Myśl, Wolne Słowo”, Warszawa 2009, s. 53.

⁸ J. Hartman, *Bioetyka dla lekarzy*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 146.

Zakres dopuszczalności do legalnej aborcji jest rozpatrywany na płaszczyźnie etycznej (sumienie lekarza a profesjonalizm wykonywania zawodu), filozoficznej (określenie prawne początku tworzenia życia istoty ludzkiej), politycznej (programy partii politycznych), oraz prawnej (dostosowanie przepisów prawa do wiedzy i odbioru społecznego)⁹. Rzetelne ustalenie przepisów prawnych w tym zakresie miałyby ująć i pogodzić wszystkie opisane powyżej elementy wpływające na ocenę zabiegu. Przepisy prawa powinny jednoznacznie, nie wymuszając dowolnej interpretacji, godzić wszystkie strony ewentualnych konfliktów z priorytetem do zagwarantowania zdrowia w pierwszej kolejności matki i płodu.

W środowiskach naukowych nie ma jednoznacznej zgodności co do chwili, w której *nasciturus* zyskuje podmiotowość prawną. Jak piszą J. Bartel i A. Steczyńska¹⁰, osoba to: „istota ludzka zdolna do samoświadomości, do podejmowania decyzji, do wchodzenia w relacje społeczne, do przeżywania cierpienia, radości i innych uczuć, do przewidywania przyszłości, zdająca sobie sprawę z własnej śmiertelności; wreszcie, względnie samodzielna w swoim istnieniu”. Ustawodawca polski posługuje się terminem „dziecko poczęte”, co oznacza objęcie prawną ochroną początkowego etapu ciąży, od powstania istoty z indywidualnym, nowym kodem genetycznym¹¹. Światowa Organizacja Zdrowia określa początek ciąży od momentu zagnieżdżenia się zarodka w macicy¹².

Obecnie obowiązujące ustawowe¹³ przesłanki legalnego usunięcia ciąży o charakterze zdrowotnym, eugenicznie-teratologicznym i kryminalnym¹⁴ są następujące: gdy „1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej; 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu; 3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (gwałtu, kazirodztwa, stosunku płciowego z małoletnią poniżej 15 roku życia – nawet za jej zgodą)”¹⁵. Przeprowadzenie zabiegu przerywania ciąży w powyżej opisanych przypadkach:

⁹ Z. Szawarski, *Mądrość i sztuka leczenia*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2005, s. 147.

¹⁰ J. Bartel, A. Steczyńska, op. cit., s. 45.

¹¹ K. Wiak, *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001, s. 247.

¹² B. Chazan, M. Müller, *Prawo do życia: bez kompromisu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 66.

¹³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.

¹⁴ M. Filar, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, P. Zaborowski, *Odpowiedzialność lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 175.

¹⁵ M. Nesterowicz, *Prawo medyczne*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2016, s. 286.

pierwszym i drugim, możliwe jest wyłącznie w szpitalu, natomiast w sytuacji ciąży wynikłej z przestępstwa – dopuszczalne w prywatnym gabinecie lekarskim¹⁶. Ponadto w odniesieniu do ciąży powstałej w wyniku czynu zabronionego dopuszczalny termin jej przerwania wynosi do 12 tygodnia.

Ad vocem do przesłanki zagrożenia dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, ustawodawca nie wymaga, by było ono bezpośrednie czy poważne¹⁷. Meritum do rozważań, zgodnie z omawianą ustawą, jest stadium rozwoju płodu „do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej” pozwalające na dokonanie aborcji ze względu na choroby genetyczne. Wytyczne Światowej Organizacji Zdrowia mówią o granicy 22 tygodnia ciąży i osiągnięciu 500 g. Z wyłączeniem sytuacji bezpośredniego narażenia na utratę życia lub zdrowia kobiety ciężarnej zabiegu przerwania ciąży może się podjąć także inny medyk niż ten, który wskazał na formalne podstawy do jego przeprowadzenia¹⁸.

Stwierdzić, iż zachodzi ryzyko powikłań i patologii ciąży, może tylko lekarz, który posiada świadectwo uzyskania odpowiednich kwalifikacji zawodowych określonych w rozporządzeniu¹⁹ Ministra Zdrowia i Polityki Społecznej z 22 stycznia 1997 r. O nieodwracalnym ciężkim uszkodzeniu płodu lekarz specjalista orzeka na podstawie badań genetycznych, a specjalista położnictwa i ginekologii może orzekać o nieprawidłowym rozwoju płodu na podstawie badania ultrasonograficznego²⁰. Do wykonywania aborcji uprawniony jest lekarz mający pierwszy stopień specjalizacji w dziedzinie ginekologii i położnictwa, który zdobył tytuł specjalisty w tej dziedzinie, lub lekarz w trakcie specjalizacji pod nadzorem uprawnionego specjalisty²¹. Orzeczenie lekarskie dotyczące patologii ciąży, mimo podstaw prawnych, zwyczajowo jest opiniowane przez krajowego konsultanta z zakresu położnictwa i ginekologii²².

Zabieg przerwania ciąży ma być wykonany w pełni z zasadami sztuki medycznej. W razie uchybienia lekarzowi zostanie postawiony zarzut nieumyślnego

¹⁶ Ibidem, s. 287.

¹⁷ R. Kubiak, *Prawo medyczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 485.

¹⁸ M. Nesterowicz, op. cit., s. 288.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 22 stycznia 1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzenia, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, Dz. U. Nr 9, poz. 49.

²⁰ M. Nesterowicz, op. cit., s. 288–289.

²¹ R. Kubiak, op. cit., s. 486.

²² Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.

przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu. W danym przypadku lekarz może odpowiadać za błąd medyczny²³. Art. 157a kodeksu karnego zdejmuje z lekarza odpowiedzialność za ewentualne uszkodzenie ciała lub zdrowia dziecka, jeżeli wynikało to z działań leczniczych, których nadrzędnym celem było ratowanie wyższego dobra, dotyczącego utraty życia płodu lub matki ciężarnej. Jeżeli działania nie były stanem wyższej konieczności, to konsekwencją postępowania powodującego skutek w postaci uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu może być kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Od odpowiedzialności karnej chroniona jest matka dziecka poczętego.

Kodeks karny określa także odpowiedzialność karną za wykonanie aborcji nielegalnej: art. 152 stanowi, iż podmiot, który nawet za zgodą kobiety dopuści się z naruszeniem przepisów przerywania ciąży lub udzieli w tym celu jej pomocy, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Jednocześnie osoba, która zachowa się we wspomniany sposób w sytuacji osiągnięcia przez dziecko zdolności do przeżycia poza organizmem ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat.

Przepis art. 153 k.k. wskazuje na sytuację podlegania surowej karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat przez osobę, która przemocą lub w inny sposób bez zgody kobiety przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza ciężarną do spędzenia płodu. Istotny jest przy tym okres rozwoju płodu, ponieważ dopuszczenie się wspomnianego czynu, gdy dziecko jest ukształtowane, grozi karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat.

Z kolei według przepisu art. 154 k.k. osobie, która dopuściła się czynu z art. 152 § 1 lub § 2 z następstwem śmierci kobiety, grozi kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Podobnie za czyn z art. 152 § 3 lub art. 153, jeśli jego następstwem jest śmierć kobiety ciężarnej, kodeks przewiduje karę pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Przestępstwa powyższe rozpatrywane są na wniosek publicznoskargowy²⁴.

Zasady dotyczące oświadczeń zgody pacjentki na zabieg aborcji są określone w ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²⁵. Zgoda musi być wyrażona w formie pisemnej. W stosunku do osoby małoletniej lub ubezwłasnowolnionej wymagana jest zgoda przedstawiciela ustawowego lub w przypadkach szczególnych sądu opie-

²³ M. Filar, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, P. Zaborowski, op. cit., s. 179.

²⁴ R. Kubiak, op. cit., s. 501.

²⁵ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.

kuńczego. Kobieta do 13 roku życia może wyrazić zgodę wraz z tą wydaną przez sąd opiekuńczy. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie może również wyrazić zgodę, jeżeli nie ma przeciwwskazań odnośnie do jej stanu psychicznego. Wobec osób powyżej 13 roku życia wymagana jest zgoda kobiety na piśmie.

Z zasady każdy szpital indywidualnie, według własnych procedur przystosowuje się do działań między podjęciem decyzji przez pacjentkę i spełnieniem ustawowych przesłanek wykonania aborcji.

Odmowa świadczenia medycznego

Zapis dopuszczający odmowę świadczenia medycznego znajdujemy w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty²⁶. Zawarta w nim jest tzw. klauzula sumienia. Przepis stanowi, że „Lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, z zastrzeżeniem art. 30 (zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia), z tym że ma obowiązek odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący zawód na podstawie stosunku pracy albo w ramach służby ma także obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego”.

W związku z nowelizacją ustawy o zawodzie lekarza i lekarza dentysty z dnia 16 lipca 2020 r. (Dz.U.2020.1291) zmieniającą niniejszą ustawę z dniem 8 sierpnia 2020 r., lekarz nie ma obowiązku, zgodnie z klauzulą własnego sumienia, wskazania innej jednostki medycznej wykonującej zabiegi niezgodne z jego światopoglądem.

Postępowanie sądowe

Omawiając kwestię postępowania karnego, prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa-Mokotów w Warszawie zajął się sprawą możliwości popełnienia przestępstwa przez prof. Chazana. Po prześwietleniu sprawy o sygnaturze akt 1 Ds. 598/14/II Prokuratura 30 kwietnia 2015 r. umorzyła śledztwo o podstawie art. 160 § 2 k.k. ze względu na brak znamion czynu zabronionego. Z informacji prokuratora wynika, że wobec terminacji ciąży pokrzywdzona nie została nara-

²⁶ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, Dz. U. z 2021 r., poz. 790; R. Piestrak, *Korzystanie z klauzuli sumienia przez lekarza przy odmowie wydania skierowania na badania prenatalne kobiecie ciężarnej*, w: R. Piestrak, S. Psonka, M. Szast, *Klauzula sumienia. Regulacje prawne vs rzeczywistość*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Stalowa Wola 2015, s. 207.

żona na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszkodzenia ciała. W dalszym komunikacie prokuratury pochyłono się nad wątkiem odpowiedzialności lekarza za fakt odmowy podjęcia się przeprowadzenia zabiegu spędzenia płodu w momencie, gdy były formalne przesłanki do wykonania takiego zabiegu. W powyższym zakresie postępowanie także uległo umorzeniu na podstawie okoliczności, iż medyk nie podlega odpowiedzialności za przestępstwo wynikające z treści przepisu art. 231 § 1 k.k., którego zamiarem jest przekroczenie swych uprawnień lub niedopełnienie obowiązków służbowych, ponieważ nie sprawuje stanowiska funkcjonariusza publicznego na mocy art. 115 k.k.²⁷

Przechodząc do odpowiedzialności zawodowej, kwestią tą zajęła się Naczelna Izba Lekarska. Dokumentacja w tej sprawie licząca ponad tysiąc stron obejmowała m.in. opinie rzecznika praw pacjenta, ministra zdrowia i konsultanta krajowego ds. ginekologii i położnictwa²⁸. Postępowanie wobec prof. Chazana z braku możliwych podstaw do postawienia zarzutów przekroczenia uprawnień zawodowych zostało umorzono²⁹. Okręgowy Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej w Warszawie prowadził postępowanie w sprawie publicznego przekazywania w mediach szczegółów dokumentacji medycznej i opisów wad rozwojowych dziecka, które są pod ochroną tajemnicy lekarskiej. Ponadto badano także, czy lekarz pomimo zgody rodziny pacjenta, publikując zdjęcia przedstawiające drastyczne przypadki anomalii u płodu, nie złamał etyki zawodowej³⁰. W 2016 r. Naczelny Sąd Lekarski uchylił postanowienie Naczelnego Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej i przesłał ją rzecznikowi do ponownego rozpatrzenia³¹.

W tym samym czasie przebiegało badanie sprawy przez Urząd m.st. Warszawy w związku ze skargą złożoną przez pacjentkę. W końcowym raporcie z przeprowadzonych kontroli wskazano, iż wewnętrzna dokumentacja szpitala oraz me-

²⁷ Pismo PR 017.11.2016 z dnia 27 maja 2016 r. opatrzone pieczęcią prokuratora: B. Nowosad.

²⁸ M. Rzemek, *Profesor Chazan chce być znowu dyrektorem*, <https://sip-legalis-1pl-1kn2pai8z11a5.han.buw.uw.edu.pl/document-full.seam?documentId=oj5c4mrwgazdcnjzge3q> (dostęp 14.10.2020).

²⁹ J. Podgórska, *Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej: Prof. Chazan nie dopuścił się przewinienia zawodowego*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1622603,1,rzecznik-odpowiedzialnosc-zawodowej-prof-chazan-nie-dopuscil-sie-przewinienia-zawodowego.read> (dostęp 14.10.2020).

³⁰ M. Hamankiewicz, *Oświadczenie Prezesa Naczelnej Rady Lekarskiej w sprawie zdarzenia w Szpitalu im. Św. Rodziny w Warszawie i odpowiedzialności prof. Bogdana Chazana w tym zakresie*, <https://nil.org.pl/aktualnosci/1419-oswiadczenie-prezesa-naczelnej-rady-lekarskiej-w-sprawie-zdarzenia-w-szpitalu-im-sw-rodziny-w-warszawie-i-odpowiedzialnosc-prof-bogdana-chazana-w-tym-zakresie> (dostęp 14.10.2020).

³¹ *Sąd Lekarski uchylił decyzję rzecznika odpowiedzialności ws. prof. Chazana*, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/984607,sad-lekarski-uchylil-decyzje-rzecznika-odpowiedzialnosc-ws-prof-chazana.html> (dostęp 14.10.2020).

dyczna dokumentacja pacjentki była obarczona licznymi znamionami uchybień, świadczących o nierzetelnym nadzorze zarówno formalnym, jak i merytorycznym. Dostrzeżono brak aktualnych regulaminów, brak kompletności dokumentacji oraz „naruszenie niezwłoczności przy dokumentacji zdarzeń”. Podkreślono uchybienie w procederze, jakim było nieudzielenie pacjentce obowiązkowej informacji o stanie zdrowia i poinformowanie bez zbędnej zwłoki o możliwościach wykonania aborcji u innego lekarza lub w innej placówce medycznej, co było jej prawem w istniejących okolicznościach. Zaistniały fakt godzi w zagwarantowane prawa pacjenta wynikające z art. 9 ust. 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta³². Konsultant krajowy jednoznacznie stwierdził, iż wymaganie dodatkowych badań genetycznych stanowiło nieuzasadnioną zwłokę wobec wpływającego, granicznego terminu umożliwiającego legalne poddanie się zabiegowi przerywania ciąży. Zaakcentowano, że istota klauzuli sumienia tyczy się medyka, który bezpośrednio udziela świadczenia medycznego, nie zaś administratora placówki medycznej, w opisywanym przypadku dyrektora szpitala.

Nie zostały uwierzytelnione zarzuty stawiane przez Rzecznika Praw Pacjenta, przemawiające za naruszeniem praw pacjentki do prawa wykonania zabiegu na podstawie sprzeciwu wobec opinii lub orzeczenia lekarskiego.

Wyniki przeprowadzonych kontroli stanowiły podstawę do rozwiązania stosunku pracy z prof. Chazanem z 3-miesięcznym okresem wypowiedzenia ze zwolnieniem go z obowiązku wykonywania świadczenia pracy i dymisją z funkcji dyrektora szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie. Prof. Chazan po otrzymaniu wspomnianego aktu złożył do Okręgowego Sądu Pracy odwołanie od decyzji prezydenta m.st. Warszawy „o uznanie wypowiedzenia za bezskuteczne i przywrócenie do pracy”³³. Pierwsze rozprawy poświęcono na przesłuchania świadków, osób prowadzących na zlecenie ratusza kontrolę oraz biegłych i specjalistów, a także ówczesnej piastującej stanowisko prezydenta Warszawy i jej zastępców³⁴. Spór między prof. Chazanem a urzędem prezydenta Warszawy nie został zakończony i trwa nadal³⁵.

³² Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz. U. z 2020 r., poz. 849.

³³ <https://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

³⁴ *Chazan walczy o powrót do pracy. Chce przesłuchania Gronkiewicz-Waltz*, <https://tvn24.pl/tvnwarszawa/najnowsze/chazan-walczy-o-powrot-do-pracy-chce-przesluchania-gronkiewicz-waltz-45259> (dostęp 14.10.2020).

³⁵ A. Łobocka, *Awantura o prof. Chazana na Ursynowie. Przez dwa dni przyjmował pacjentki w nowej przychodni*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/awantura-o-prof-chazana-na-ursynowie-przez-dwa-dni-pryjmowal-pacjentki-w-nowej-przychodni,13510.html> (dostęp 14.10.2020).

Instytucja Narodowego Funduszu Zdrowia po przeprowadzeniu działań kontrolnych szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie w związku z opisywaną sprawą nałożyła karę finansową, uzasadniając ją nieprawidłowościami w wywiązywaniu się w pełni z umowy z NFZ.

W 2020 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu przyjął skargę pacjentki powołującej się na naruszenie art. 3, 8, 13 i 14 Konwencji³⁶ o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r.³⁷

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego (sygnatura akt: K 12/ 14)

Naczelna Rada Lekarska z udziałem Sejmu i Prokuratora Generalnego wniosła wnioski o zbadanie zgodności z konstytucją treści zapisów art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry³⁸. W wydanym wyroku Trybunał orzekł, iż art. 39 zdanie pierwsze ustawy, odwołujący się do przepisu art. 30, tj. „innych przypadków niecierpiących zwłoki”, uznaje za stojące w sprzeczności z zapisami następujących artykułów konstytucji: art. 2 (zapewnienie demokracji i wykonywania zasad sprawiedliwości społecznej) i art. 53 ust. 1 (gwarantujący jednostce wolność sumienia i religii) w związku z art. 31 ust. 3 (wskazujący na ramy ograniczenia praw i wolności jednostki, które mogą wynikać wyłącznie z ustawy i z potrzeby ochrony bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej czy wolności i praw innych osób).

W następnym punkcie Trybunał Konstytucyjny zauważył, iż imperatyw wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym jest również niezgodny z wyżej wspomnianymi zapisami konstytucyjnymi, odwołującymi się do gwarancji realizacji oraz podstaw do ograniczenia wolności światopoglądowych.

Zgodność z gwarancjami konstytucji regulacji zawartej w zdaniu drugim art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, zobowiązującej do uprzedniego poinformowania na piśmie przełożonego lekarza wykonującego zawód, działają-

³⁶ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie z dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

³⁷ *Sąd Lekarski uchylił decyzję w sprawie prof. Chazana*, <https://www.rynekzdrowia.pl/Prawo/Sad-Lekarski-uchylil-decyzje-w-sprawie-prof-Chazana,166549,2.html>, (dostęp 14.10.2020) <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2267171/17%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22COMMUNICATEDCASES%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-201485%22%5D%7D> (dostęp: 14.10.2020).

³⁸ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.

cego na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby, o odmowie wykonania świadczenia zdrowotnego, które jest niezgodny z jego sumieniem, jest dwutorowa. Przepis ten jest zgodny z art. 53 ust. 1 wiążącym się z art. 31 ust. 3 konstytucji, jednakże jednocześnie stoi w bezwzględnej sprzeczności z deklaracją zapewniającą brak przymusu odnośnie do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania przez organy władzy państwowej (art. 53 ust. 7 konstytucji).

W ostatnim punkcie wniosku o zbadanie zgodności w zakresie, w jakim zobowiązuje się lekarza, który korzysta z uprawnienia do wolności sumienia, do uzasadnienia i odnotowania tego faktu w dokumentacji medycznej, Trybunał orzekł, iż art. 39 zdanie pierwsze w punkcie 1 jest zgodny z art. 53 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 konstytucji, sprzeczny zaś z art. 53 ust. 7 konstytucji. W pozostałym zakresie Trybunał umorzył postępowanie³⁹.

Podsumowanie

Klauzula sumienia pozwala medykom na niewykonywanie zabiegów niezgodnych z ich przekonaniem światopoglądowym. Jest dopuszczalna prawem, ulega ciągłej modyfikacji prawnej związanej z postępem medycyny i wdrażaniem nowych sposobów leczenia. W konflikcie z tymi zapisami stoi nieuregulowana w prawie tzw. klauzula sumienia pacjenta, czyli pytanie, jak dalece pacjent może wymagać od służby zdrowia wykonania zagwarantowanych procedur zgodnych z jego odmiennym światopoglądem.

Streszczenie

Kwestie sumienia jednostki, które z jednej strony dotyczą etyki, a z drugiej zagadnień prawnych, stanowią jedno z najtrudniejszych dylematów postępowania w sytuacjach szczególnie nagłych, wymagających podjęcia najwłaściwszej decyzji. Przez lata nie wypracowano kompromisowego rozwiązania, które załagodziłoby nierozstrzygnięty konflikt między przedstawicielami środowisk proaborcyjnych i *pro life*. Niniejszy artykuł porusza problematykę istoty klauzuli sumienia, a także zagadnienie aborcji. W opracowaniu zaprezentowano studium przypadku na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego oraz medialnej sprawy prof. Bogdana Chazana, który pomimo stwierdzonej patologii ciąży powołał się na klauzulę sumienia i odmówił przeprowadzenia zabiegu przerwania ciąży, co skutkowało urodzeniem się dziecka z wodogłowieciem, niezdolnego do samodzielnego życia, i wkrótce zmarłego z powodu wad wrodzonych.

Słowa kluczowe: aborcja, klauzula sumienia, sprawa prof. Bogdana Chazana, wyrok TK K 12/14

³⁹ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001633/T/D20151633TK.pdf> (dostęp 14.10.2020).

Summary

The issues of the individual's conscience, concerning both ethical and legal issues, are one of the most difficult dilemmas in urgent situations requiring the most appropriate decision. Over the years, no compromise solution has been found to ease the uninterrupted conflict between pro-abortion and pro-life representatives. The study addresses the subject of the conscience clause, as well as the issue of abortion. The article presents a case study concerning the judgment of the Constitutional Tribunal along with the media case of prof. Bogdan Chazan, who, despite the confirmed pathology of the pregnancy, invoked the conscience clause and refused to terminate the pregnancy, resulting in the birth of a child with hydrocephalus, unable to live independently, who died due to congenital disorders.

Keywords: abortion, conscientious objection, the case of prof. Bogdan Chazan, judgment of the Constitutional Tribunal K 12/14

Bibliografia

Literatura

- Bartel J., Steczyńska A., *Dlaczego aborcja jest dopuszczalna*, Grupa Dyskusyjna „Wolna Myśl, Wolne Słowo”, Warszawa 2009.
- Chazan B., Müller M., *Prawo do życia: bez kompromisu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Franków D., *Aborcja w ujęciu prawa, medycyny i psychologii. Materiały z konferencji naukowej, Akademia Podlaska, 10–11 grudnia 2004*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005.
- Filar M., Krześ S., Marszałkowska-Krześ E., Zaborowski P., *Odpowiedzialność lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004.
- Hartman J., *Bioetyka dla lekarzy*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Kubiak R., *Prawo medyczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Nesterowicz M., *Prawo medyczne*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2016.
- Piestrak R., Psonka S., M. Szast, *Klauzula sumienia. Regulacje prawne vs rzeczywistość*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Stalowa Wola 2015.
- Szawarski Z., *Mądrość i sztuka leczenia*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2005.
- Wiak K., *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 2001, s. 247.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz. U. z 2009 r. Nr 52, poz. 417.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie

dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

Konwencja o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej, sporządzona w Sztokholmie dnia 14 lipca 1967 r., Dz. U. Nr 9, poz. 49.

Inne

Pismo PR 017.11.2016 z dnia 27.05.2016 r. opatrzone pieczęcią Prokuratora: B. Nowosad.

Źródła internetowe

Chazan walczy o powrót do pracy. Chce przesłuchania Gronkiewicz-Waltz, <https://tvn24.pl/tvnwarszawa/najnowsze/chazan-walczy-o-powrot-do-pracy-chce-przesluchania-gronkiewicz-waltz-45259> (dostęp 14.10.2020).

Hamankiewicz M., *Oświadczenie Prezesa Naczelnej Rady Lekarskiej w sprawie zdarzenia w Szpitalu im. Św. Rodziny w Warszawie i odpowiedzialności prof. Bogdana Chazana w tym zakresie*, <https://nil.org.pl/aktualnosci/1419-oswiadczenie-prezesa-naczelnej-rady-lekarskiej-w-sprawie-zdarzenia-w-szpitalu-im-sw-rodziny-w-warszawie-i-odpowiedzialnosci-prof-bogdana-chazana-w-tym-zakresie> (dostęp 14.10.2020).

<http://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001633/T/D20151633TK.pdf> (dostęp 14.10.2020).

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:\(%22ENG%22\),%22appno%22:\(%2267171/17%22\),%22documentcollectionid%22:\(%22COMMUNICATEDCASES%22\),%22itemid%22:\(%22001-201485%22\)%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:(%22ENG%22),%22appno%22:(%2267171/17%22),%22documentcollectionid%22:(%22COMMUNICATEDCASES%22),%22itemid%22:(%22001-201485%22)%7D) (dostęp 14.10.2020).

Łobocka A., *Awantura o prof. Chazana na Ursynowie. Przez dwa dni przyjmował pacjentki w nowej przychodni*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/awantura-o-prof-chazana-na-ursynowie-przez-dwa-dni-pryjmwal-pacjentki-w-nowej-przychodni,13510.html> (dostęp 14.10.2020).

Podgórska J., *Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej: Prof. Chazan nie dopuścił się przewinienia zawodowego*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1622603,1,rzecznik-odpowiedzialnosci-zawodowej-prof-chazan-nie-dopuscil-sie-przewinienia-zawodowego.read> (dostęp 14.10.2020).

Rigamonti M., *Rodzice dziecka, którym prof. Chazan odmówił aborcji: Po urodzeniu lekarze bali nam się je pokazać*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/878315,rodzice-dziecka-ktorym-prof-chazan-odmowil-aborcji-po-urodzeniu-lekarze-bali-nam-sie-je-pokazac.html> (dostęp 14.10.2020).

Rigamonti M., *Teksty roku: Klauzula okrucieństwa*, <https://www.wprost.pl/486609/teksty-roku-klauzula-okrucienstwa.html> (dostęp 14.10.2020).

Rzemek M., *Profesor Chazan chce być znowu dyrektorem*, <https://sip-1legalis-1pl-1kn2pai8z11a5.han.buw.uw.edu.pl/document-full.seam?documentId=oj5c4mrwgazdenjzge3q> (dostęp 14.10.2020).

Sąd Lekarski uchylił decyzję rzecznika odpowiedzialności ws. prof. Chazana, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/984607,sad-lekarski-uchylil-decyzje-rzecznika-odpowiedzialnosci-ws-prof-chazana.html> (dostęp 14.10.2020).

Sąd Lekarski uchylił decyzję w sprawie prof. Chazana, <https://www.rynekzdrowia.pl/Prawo/Sad-Lekarski-uchylil-decyzje-w-sprawie-prof-Chazana,166549,2.html> (dostęp 14.10.2020).

Siedlecka E., *Prokuratura umarza sprawę prof. Chazana*, http://wyborcza.pl/1,76842,17845866,Prokuratura_umarza_sprawę_prof__Chazana.html (dostęp 14.10.2020).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak